

Pedologie: de aanzet tot de experimentele pedagogiek in België, ca. 1895–1914

M. DE VROEDE

Afdeling Historische Pedagogiek, K.U. Leuven

Samenvatting

De aanzet tot de experimentele benadering van pedagogische en didactische verschijnselen, waar te nemen tegen het eind van de 19de eeuw, heette in België, zoals elders in het Franse en Engelse taalgebied, de pedologie. De traditionele pedagogiek werd als niet-wetenschappelijk afgewezen. Het kind moest wetenschappelijk worden bestudeerd, d.w.z. met onderzoeksmethoden zoals in de natuurwetenschappen. Op die wijze zou een nieuwe en betrouwbare pedagogiek ontstaan en daaruit ook een verantwoorde pedagogische praxis. De ontwikkeling van de pedologie en haar toepassing in de praxis (pedotechniek) stelden een reeks problemen, die vooralsnog niet werden opgelost: terminologie, afbakening van het onderzoeksterrein, ontwikkeling van onderzoekstechnieken, toepasbaarheid van onderzoeksresultaten, voorlichting van de beroepsopvoeders. De experimentele aanpak opende echter nieuwe perspectieven, zowel wat gehandicapte als wat normale kinderen betreft.

Onderhavig artikel geeft een overzicht van wat de pedologische beweging in België vóór de Eerste Wereldoorlog te betekenen heeft gehad.

Van 12 tot 18 augustus 1911 heeft te Brussel, onder voorzitterschap van Dr. Ovide Decroly, het eerste internationaal congres voor pedologie plaats gehad.¹ Het wilde zich van andere pedagogische congressen door zijn wetenschappelijk karakter onderscheiden.² Van de ca. 500 ingeschreven deelnemers waren er 2 à 300 present, onder wie de officiële vertegenwoordigers van dertien Europese, zeven Amerikaanse en twee Aziatische staten, terwijl geleerde genootschappen uit zes andere Europese landen afgevaardigden hadden gezonden.³ Waarom werd juist de hoofdstad van België als plaats van bijeenkomst verkozen? Men kan er op wijzen dat vóór en na de eeuwwisseling talrijke internationale congressen in België hebben plaats gehad, maar ook een specifieke omstandigheid heeft wellicht mee-

gespeeld: niemand minder dan Ernst Meumann getuigde in 1907 dat het kleine België 'zu einem Mittelpunkt der neuen pädagogischen Bestrebungen geworden' was, naar verluidt dank zij de rusteloze activiteit van M. C. Schuyten.⁴

Wie was Dr. Medard C. Schuyten? Geboren te Oostende op 24 september 1866, werd hij in 1886 te Antwerpen als onderwijzer gediplomeerd. Daarna studeerde hij scheikunde en in 1894 promoveerde hij aan de universiteit te Gent tot doctor in de Natuurwetenschappen. In 1895 begon hij te Antwerpen met psychologische proeven. Begin 1899 werd hij directeur van het toen opgerichte stedelijk Pedologisch Laboratorium en van de Pedologische Dienst. Tot en met de Eerste Wereldoorlog⁵ heeft hij aldaar een zeer drukke wetenschappelijke bedrijvigheid ontplooid, terwijl hij ook diverse onderwijsfuncties bekleedde.⁶ Talrijke boeken, tijdschriftartikelen en congresmededelingen⁷ schonken hem een internationale bekendheid. Hij trad op als voorzitter van het internationaal comité dat het pedologisch congres van 1911 voorbereidde.

In België was Schuyten de voortrekker van een nieuwe pedagogische wetenschap, maar hij stond er zeker niet alleen.

Aan de universiteit te Brussel werkte sedert 1898 Juffrouw Josefa Ioteyko, van Poolse nationaliteit,⁸ die te Genève natuurwetenschappen had gestudeerd en die in 1896 te Parijs tot doctor in de Geneeskunde was gepromoveerd. Ze is te Brussel aan het hoofd komen te staan van het laboratorium voor psychofysiologie (1903) en ze werkte op het terrein van de experimentele psychologie. Voor pedagogische aangelegenheden heeft ze een groeiende belangstelling getoond. Sedert 1906 was ze ook lerares aan de provinciale kweekscholen te Bergen en te Charleroi en directrice van de laboratoria voor pedologie die aan die kweekscholen werden verbonden. Tot de Eerste Wereldoorlog⁹ heeft ze inzake onderzoek en onderwijs in België een drukke activiteit ontplooid. Ze stichtte o.m., in 1912, de Internationale Faculteit voor Pedologie, een instelling waarop we verder nog

terugkeren. Talrijke publikaties staan op haar naam.¹⁰

Aan de universiteit te Gent was Jules Jean van Biervliet¹¹ sedert 1890 professor in de psychologie. Hij was doctor in de Letteren en Wijsbegeerte, kandidaat in de Geneeskunde en doctor in de Natuurwetenschappen.¹² Hij stichtte te Gent, in 1891, het eerste Belgische laboratorium voor experimentele psychologie. Door talrijke werken¹³ heeft hij tot de ontwikkeling en verspreiding van die wetenschap bijgedragen. Hij was bovendien sterk pedagogisch geïnteresseerd en heeft aldus post gevat in de eerste geleerden van de Belgische pedologen.

Aan de universiteit te Leuven werkte sinds 1894¹⁴ een laboratorium voor experimentele psychologie, o.l.v. Armand Thiéry¹⁵ en waarbij de jonge Albert Michotte¹⁶ van omstreeks 1905 was betrokken. Het onderzoek bleef hier evenwel tot het terrein van de zuivere psychologie beperkt.¹⁷ Te Leuven werkte anderdeels ook een bekend didacticus, Prof. François Collard,¹⁸ die t.a.v. de opkomende pedologie echter een afwachtende, zo niet afzijdige houding heeft aangenomen.¹⁹

Buiten het universitaire milieu valt op de activiteit van diverse verenigingen de aandacht te trekken.

Te Antwerpen stichtte Dr. Schuyten in 1902 het Algemeen Paedologisch Gezelschap, dat werd opgevat als een schakel tussen het wetenschappelijk onderzoek en de pedagogische praxis, in casu het stedelijk Paedologisch Laboratorium en de gemeentelijke lagere scholen. De leden kregen er lezingen te horen, brachten de resultaten van eigen onderzoekingen naar voren en bespraken er buitenlandse publikaties. Het was er hun hoofdzakelijk om te doen, de onderwijsmethoden wetenschappelijk te toetsen. Te Gent werkte sedert eind 1903 een afdeling in dezelfde geest.²⁰

Te Brussel brachten geneesheren en beroepsopvoeders, onder impuls van Dr. Decroly en Arthur Nyns,²¹ in maart 1906 een 'Société belge de pédotechnie' op de been. Aan de ene kant wilde ze al wat verband hield met de integrale opvoeding van het kind wetenschappelijk bestuderen, aan de andere kant wilde ze zich toeleggen op de praktische toepassing van de verworven kennis op het terrein van eugenetica, zuigelingenverzorging, gezinsopvoeding en schoolse opvoeding en onderwijs. De vereniging organiseerde in haar schoot diverse werkgroepen. Ze liet zich zowel met gehandicapte als met normale kinderen in.²² Een regionale afdeling kwam in oktober 1907 te Charleroi tot stand.²³

Landelijk opgezet en door het ministerie van Wetenschappen en Kunsten gepatroneerd, was het

in 1909 gestichte 'Institut national belge de pédologie', waarvan J. J. van Biervliet als directeur fungeerde. Het beoogde de verbetering van de onderwijsmethoden in de lagere school, op grond van experimenteel georiënteerd psychologisch en pedagogisch onderzoek. De op die terreinen door wetenschapslui verworven inzichten wilde het instituut aan de onderwijspractici doorspelen. Het belegde te Brussel vier algemene vergaderingen per jaar en het beschikte over een laboratorium en een bibliotheek. Zij orgaan, *Les Annales pédologiques*,²⁴ was als een vulgarisatie- en documentatieblad opgevat.²⁵

Te Brussel werd, in 1910, in de schoot van de 'Société de pédagogie de Bruxelles', een 'Section pour l'étude psychologique de l'enfant' op de been gebracht, maar zij vond niet de verwachte bijval.²⁶

Te Luik is een 'Association médico-pédagogique liégeoise' in 1911 tot stand gekomen. Ze groepeerde geneesheren en leerkrachten die vooral in de schoolpraxis waren geïnteresseerd en die daarin, op grond van de wetenschappelijke gegevens over de biologische en psychische aspecten van het kind, veranderingen wensten in te voeren.²⁷

Wat wilden de lieden die als pedologen naar voren traden? Zij kantten zich tegen de oude, traditionele pedagogiek, die ze als niet-wetenschappelijk afwezen omdat ze alleen op ervaring steunde, omdat ze een niet-experimenteel karakter had. Volgens hen zat ze te zeer verweven in de metafysica en de spiritualistische filosofie. Ze bestond uit geestelijke bespiegelingen en uit deducties die als logisch werden voorgesteld. In feite ging ze uit van vooropgezette ideeën en misten haar beweringen elke vaste grond.²⁸ In de plaats daarvan wilden de nieuwlichters een pedagogiek die waarlijk wetenschappelijk zou zijn. Hoe kon ze dat worden? Door uit te gaan van de wetenschappelijke studie van het object waar het in de opvoeding om te doen was: het kind. Wetenschappelijk kon zulke studie alleen maar zijn, wanneer men gebruik maakte van de onderzoeksmethoden der natuurwetenschappen. Deze hadden reeds hun weg gevonden in de experimentele psychologie. Met betrekking tot pedagogische fenomenen moest men dezelfde richting uit. Niet via introspectie en onverantwoorde veralgemeningen, maar via systematische observatie en experiment zou men komen tot een waarlijk gegronde en zekere kennis van het kind. De ontwikkeling van de experimentele psychologie liet zich dus terdege gelden, maar dat betrof vooral de onderzoeksmethoden. Qua object was het op het pedagogische terrein niet om de volwassene te doen, maar om het zich ontwikkelende kind, en dit moest bovendien

niet alleen in zijn psychische ontwikkeling worden bestudeerd, maar onder alle aspecten. Het kind werd beschouwd als een complex geheel, dat men niet alleen zo exact maar ook zo compleet mogelijk wilde kennen: alle factoren die een kind lichamenlijk, psychisch, moreel en in zijn sociale relaties bepalen; de individuele groei van elk kind gedurende alle levensfasen; de ontwikkeling van de diverse functies. Uiteraard moest het niet alleen gaan om de kennis van het individuele kind, maar om die van alle kinderen, normale én niet-normale. Uit de wetenschappelijke kinderstudie zou een nieuwe pedagogiek ontstaan, in staat om voorschriften, gebaseerd op resultaten van experimenteel onderzoek, aan de practici aan te bieden. Dat alleen kon leiden tot een verantwoorde pedagogische praxis en hier was het uiteindelijk om te doen. Het was de hoogste tijd dat de pedagogische wereld, wetenschappelijk onvoldoende onderlegd en traditioneel behoudsgezind, in nieuwe banen werd geleid.²⁹

Het is duidelijk dat men in de wetenschappelijke kinderstudie verschillende disciplines kon onderscheiden, naargelang dat het kind onder een bepaald oogpunt werd bekeken.³⁰ Was het ook mogelijk die te ordenen en als een geheel te vatten? Tot een algemeen aanvaarde classificatie is het vooralsnog niet gekomen, maar wel heeft, in het Franse en Engelse taalgebied althans,³¹ een term ingang gevonden om het geheel van de nieuwe wetenschap te benoemen: pedologie. Hij werd ontleend aan de dissertatie waarmee de Amerikaan Oscar Chrisman³² in 1896 aan de filosofische faculteit van de universiteit te Jena promoveerde³³ en hij werd in het Franse taalgebied ingevoerd door toedoen van E. Blum, leraar aan het lyceum te Nîmes.³⁴ Hoe veel omvattend ook, de pedologie maakte er aanspraak op een zelfstandige wetenschap te zijn, aangezien alle bestudeerde fenomenen in het kind konden worden gesitueerd en aldus een ondeelbaar geheel uitmaakten.³⁵

Vanuit Frankrijk heeft de term pedologie in België ingang gevonden, maar ook voor dit land geldt wat Schuyten constateerde, nl. dat iedereen onder pedologie de wetenschappelijke kinderstudie verstond, maar dat iedereen de concrete inhoud daarvan verschillend interpreteerde.³⁶ Victor Mirguet³⁷ onderscheidde zeven terreinen: fysiologische pedagogiek, met haar toepassing in de opvoeding (o.m. schoolhygiëne); pedagogiek van het gehandicapte kind; experimentele pedagogiek, of pedotechniek; kinderverzorging, van de conceptie tot de schoolleeftijd; seksuele opvoeding; didactiek ('pédagogie didactique'), toepassing van al het voorgaande genoemd, met name in de schoolpraktijk; ten slotte

opvoeding van adolescenten, na de lagere school.³⁸ Schuyten hield de volgende classificatie aan: schoolhygiëne; anthropometrie; fysiologie; 'normale psychologie'; 'anormale psychologie'; dierpsychologie; 'normale paedagogie'; 'anormale paedagogie'; kindersociologie; antropologie en geschiedenis van het kind.³⁹ Ioteyko maakte in 1907-1908 in de pedologie vier onderscheidingen: psychologische pedologie, of psychopedagogie; fysiologische pedologie, of fysiopedagogie; pathologische pedologie, of pediatrie; en morele pedologie.⁴⁰ Uit 1911 dateren twee verschillende indelingen van haar hand. Aan de ene kant onderscheidde ze, als wetenschappen waarop de *pedologie* steunde, wat Claparède tot de *experimentele pedagogiek* rekende, met name: 1. de schoolhygiëne, gegrond op fysiologie en anthropometrie; 2. de pedagogische psychologie, steunend op de algemene psychologie; 3. de medische pedagogiek, gebaseerd op neurologie en psychiatrie. Aan de andere kant betoogde ze dat de pedologie als belangrijkste takken omvatte: 1. zuivere pedologie; 2. pedotechniek, d.i. toegepaste pedologie; 3. experimentele pedagogiek ('cette pédagogie qui s'inspire des résultats obtenus expérimentalement'); 4. experimentele didactiek ('la science qui s'occupe des méthodes d'enseignement basées sur les méthodes scientifiques de la pédologie').⁴¹ Laten we eraan toevoegen dat het internationaal congres van 1911, waarvan zij als algemeen secretaris fungeerde, als secties telde: 1. pedologie in het algemeen en terminologie; 2. anthropometrie, biologie en schoolhygiëne; 3. kinderpsychologie (normalen en abnormalen); 4. pedagogiek (normalen en abnormalen); 5. kindersociologie.

Duidelijk is het, dat classificaties van door elkaar lopende criteria afhankelijk waren: ofwel van de basiswetenschappen die men wilde aangeven, ofwel van het onderscheid - en de samenhang - tussen onderzoek eensdeels en praktische toepassingen anderdeels, ofwel van de diverse levensfasen en terreinen waarop die toepassingen te situeren vielen. Terecht kon Ioteyko betreuren dat er aardig wat verwarring bestond in de pedologische terminologie,⁴² terwijl Schuyten in 1911 betoogde dat alle pogingen om het geheel van de pedologische wetenschappen in een classificatiesysteem te vatten volkomen faliekant waren uitgevallen. Hij achtte het overigens niet meer mogelijk alle disciplines precies te omschrijven, aangezien ze alle in elkaar verweven zaten.⁴³

Het valt te noteren dat aan de vooravond van de Eerste Wereldoorlog ook internationaal eenvormigheid in de voorstelling van de nieuwe pedagogiek niet was bereikt. Ernst Meumann ijverde voor een

nieuwe, d.w.z. experimenteel-wetenschappelijke aanpak van pedagogische vraagstukken, maar hij beklemtoonde 'daß sich durchaus nicht alle Fragen der Pädagogik experimentell behandeln lassen, weil nicht alle Fragen der wissenschaftlichen Pädagogik in das Gebiet der Tatsachenforschung gehören'.⁴⁴ De experimentele pedagogiek – die zich voor Meumann moest toelagen op de studie van de geestelijke en lichamelijke ontwikkeling van het kind en op de schoolprestaties – kon niet de hele pedagogiek zijn.⁴⁵ Wilhelm August Lay daarentegen zag de experimentele pedagogiek als een integrale pedagogiek: het onderzoek van de opvoedingsfenomenen, het afbakenen van de in de opvoeding te realiseren doeleinden en de ontwikkeling van een pedagogisch systeem konden volgens hem niet worden gescheiden en niet één terrein mocht aan experimenteel onderzoek ontsnappen.⁴⁶ Edouard Claparède zag de experimentele pedagogiek – voor hem de psychopedagogiek, de schoolhygiëne en de medische pedagogiek (als het ging om niet-normale kinderen) – als een stuk pedotechniek, d.w.z. toegepaste pedologie, een deel dus van het geheel der pedologie, wetenschap van het kind. Niet tot de experimentele pedagogiek, maar wel tot de pedologie rekende hij: 1. wat hij noemde de 'pédagogie dogmatique', waar het ging om het bepalen van de opvoedingsdoelen; 2. de geschiedenis van de pedagogische stelsels; 3. de studie van de onderwijsstructuren; 4. 'la propédeutique', d.i. de inwijding in de opvoedingskunst en de onderwijstechniek.⁴⁷ Een Frans pedoloog als G. Persigout vatte integendeel alle soorten pedagogiek onder de naam pedologie.⁴⁸ De term experimentele pedagogiek komt bij hem niet voor. Wel onderscheidde hij beschrijvende, analytische en dogmatische pedologie,⁴⁹ onder deze laatste ook de opvoedingsdoelen vattend en tezelfdertijd terminologisch de uiterste verwarring wekkend, waar de pedologie zich toch juist als anti-dogmatisch aanmeldde. Hier manifesteerde zich de afkeer van de oude pedagogiek in zulke mate dat men de term zelf kwijt wilde, terwijl men niet tot een heldere afbakening kwam van het terrein dat door de nieuwe moest worden bestreken.

In België heeft men, wat betreft de verhouding tussen wetenschappelijke (pedologische) bevindingen en praktische (pedagogische) toepassingen, omstreeks 1907 de term pedotechniek gelanceerd, waaronder men de toegepaste pedologie verstond. Opgemerkt werd weliswaar, dat het onderscheid tussen zuivere en toegepaste pedologie niet strikt te handhaven viel, gelet op de onverbreekelijke relatie tussen wetenschappelijke bevindingen en hun aanwending voor een bepaald doel,⁵⁰ maar dat

onderscheid werd in elk geval gemaakt en het getuigde van het streven om de pedagogische praxis centraal te stellen. Als term heeft 'pedotechniek' uiteindelijk geen algemene ingang gevonden. Vermoedelijk van Meumann heeft Van Biervliet de term 'experimentele pedagogiek' overgenomen, betogend dat het erop aan kwam de bevindingen van de experimentele psychologie aan de pedagogische praxis te toetsen.⁵¹ Het lijvige, synthetische werk dat van zijn hand in 1911–1912 is verschenen, droeg de titel *Premiers éléments de pédagogie expérimentale (à l'usage des écoles normales)*.⁵² De term 'experimentele pedagogiek' heeft die van 'pedotechniek' echter niet direct terzijde doen schuiven.

Het gebrek aan terminologische eenvormigheid illustreert dat de pedagogiek, ook in België, een nog labiele overgangsfase was ingetreden. De gedachte drong door, dat experimentele methoden bij de studie van het kind konden worden aangewend, maar de pedologie, wetenschappelijke kinderkennis, was nog geen pedagogiek. Waar men betoogde dat ook schoolpedagogische en didactische aangelegenheden experimenteel konden worden benaderd, beschouwde men de zgn. experimentele pedagogiek nog hoofdzakelijk als een uitvloeisel van de experimentele psychologie.⁵³

Anderdeels valt op te merken, dat de Belgische pedologen in elk geval het finale opvoedingsdoel buiten het terrein van de pedologie hebben gesloten. Illustratief in dat opzicht was een interventie van Alexis Sluys,⁵⁴ de bekende oud-directeur van de kweekschool te Brussel, tijdens het internationaal pedologisch congres van 1911, nadat een Spaanse jezuïet over de opvoeding van de hartstochten had gesproken.⁵⁵ Waar een Cubaan⁵⁶ betoogde dat de wetenschap niets zei over het opvoedingsdoel en dat men in dat verband de filosofie niet kon missen,⁵⁷ beklemtoonde Sluys dat filosofische, metafysische of religieuze discussies niet tot de pedologische materie behoorden.⁵⁸ Het pedologisch onderzoek in België valt in elk geval niet op die terreinen te situeren.

Met betrekking tot dat onderzoek tijdens de jaren vóór de Eerste Wereldoorlog kan men vooreerst de vraag stellen of Belgische pedologen tot de ontwikkeling van onderzoekstechnieken hebben bijgedragen. Ioteyko, ervan overtuigd dat het perfectioneren van de wetenschappelijke methoden voor de groei van de pedologie van het hoogste belang was,⁵⁹ heeft zich daar ongetwijfeld om bekommerd. Ze pleitte voor precisie en nauwgezetheid bij laboratoriumexperimenten,⁶⁰ had geen bezwaar tegen tests, maar maakte wel reserves t.a.v. enquêtes en vragenlijsten.⁶¹ Zij beklemtoonde de

noodzaak van statistisch onderzoek en dus van wiskunde.⁶² Schuyten, die zelf veelal statistisch tewerk ging, deelde haar bezwaar inzake schoolenquêtes⁶³ en was zich wel bewust van de interventie van diverse factoren bij wetenschappelijke proeven.⁶⁴ Van Biervliet heeft op de tekorten van diverse experimenten gewezen, terwijl hij t.a.v. enquêtes en tests reserves formuleerde.⁶⁵ Zelf heeft hij tot de ontwikkeling van de onderzoekstechniek op het terrein van de experimentele psychologie diverse bijdragen geleverd,⁶⁶ terwijl Michotte op hetzelfde terrein te Leuven verschillende technieken en toestellen heeft uitgevonden of geperfectioneerd.⁶⁷ Wat het onderzoek van de intelligentie betreft, zij aangestipt dat O. Decroly en J. Degand bij het aanpassen van de Binet-Simonschaal betrokken zijn geweest.⁶⁸ Dat zijn echter slechts losse gegevens. Nadere studie is ter zake gewenst, ook comparatistisch, gelet op de wisselwerking met andere landen.

Een zelfde opmerking geldt de inhoud van de pedologische onderzoekingen, al kunnen enkele hoofdlijnen wel worden aangegeven.⁶⁹ In laboratoria en in scholen werden lichamelijke aspecten van normale en afwijkende kinderen via anthropometrisch en fysiologisch onderzoek nagegaan.⁷⁰ Diverse relaties tussen fysieke en psychische verschijnselen trokken daarbij de aandacht, zoals b.v. die tussen de omvang van het hoofd en de intelligentie, of die tussen spierkracht en verstandelijke ontwikkeling.⁷¹ Psychologische proeven betroffen het geheugen, de aandacht, de intelligentie, de geestelijke vermoeidheid, de gewichts- en de visuele illusie, het voorstellings- en abstractievermogen, de schoonheidszin. Over het algemeen waren de psychische metingen nog sterk fysiologisch getint.

Meer praktijkgericht en dus eerder op het terrein van de 'pedotechniek' te situeren, was de behandeling van diverse problemen van schoolhygiëne, schoolpedagogiek, didactiek en methodiek.⁷² Ook naar de opvang en de orthopedagogische behandeling van gehandicapte kinderen is aandacht uitgegaan. Verenigingen als de 'Société belge de pédologie' en het 'Institut national belge de pédologie' hebben aan sommige van de genoemde problemen vrij grote aandacht besteed en daarbij ook van enquêtes gebruik gemaakt.⁷³ Zij manifesteerden vooral een psycho-pedagogisch-didactische bekommernis.

Aangestipt zij, dat de aandacht hoofdzakelijk is uitgegaan naar het lagere-schoolkind, niet naar de kleuter of de adolescent, en dat niet alle aspecten van dat kind dezelfde belangstelling hebben getrokken. Het onderzoek situeerde zich overwegend op de terreinen van de psychofysiologie en de psychope-

dagogiek. Betreffende de morele ontwikkeling van het kind valt weinig te noteren, evenmin als betreffende het kind in maatschappelijk verband,⁷⁴ terwijl de geschiedenis van het kind – voor Schuyten zoals voor Chrisman een noodzakelijk bestanddeel van de pedologische wetenschappen – in de verdrukking is gebleven.⁷⁵

Zelfs afgezien van die achtergebleven sectoren, verkeerde de pedologie nog in een opbouwfase. Het kind werd als een natuurschijnsel ontrafeld, maar in zijn complexiteit niet opnieuw als ondeelbaar geheel gereconstrueerd.⁷⁶ Bovendien schoten de onderzoekingen vaak methodologisch tekort, wat tot onverantwoorde conclusies leidde.⁷⁷ Vele gegevens bleken onbruikbaar te zijn; het was niet alles goud wat blonk.⁷⁸ Van de pedologie kon men dan ook geen pedagogische revolutie verwachten: het onderzoek vroeg veel tijd en het bekomen van praktische resultaten evenzeer.⁷⁹ Schuyten zelf, die zich ook wel eens had vergaloppeerd, betoogde in 1911 dat men zich met praktische toepassingen niet te zeer mocht haasten,⁸⁰ terwijl Van Biervliet beklemtoonde dat hij aan de practici alleen maar vaststaande gegevens wilde doorspelen.⁸¹ Onder de Belgische pedologen is de overtuiging gegroeid dat de oude pedagogiek niet compleet overboord kon worden gegooid, maar dat ze, gelet op haar onvolmaaktheid,⁸² stap voor stap moest worden verbeterd.⁸³ Men zag daarbij niet over het hoofd, dat in de opvoeding ook de individuele kwaliteiten van de opvoeder, aan wie men een onontbeerlijk geachte solide wetenschappelijke kennis ter beschikking wilde stellen, een rol bleven spelen.⁸⁴

De stapsgewijze verbetering van de praxis vanuit de experimenteel-wetenschappelijke bevindingen maakte voorlichting van de beroepsopvoeders vereist. Hoe was het daarmee gesteld?

Inzake de opleiding van onderwijzers en onderwijzeressen valt vooreerst te noteren dat in 1905 in het curriculum van de stedelijke jongenskweekschool te Brussel pedologie als plichtvak werd ingevoerd; Tobie Jonckheere⁸⁵ werd ermee belast en hij kreeg ook een laboratorium ter beschikking gesteld.⁸⁶ Een dergelijk laboratorium en een dergelijke cursus werden in 1906 ook tot stand gebracht in de provinciale kweekscholen van Henegouwen te Bergen en te Charleroi; ze werden aan I. Ioteyko toevertrouwd.⁸⁷ Bij de stichting van de stedelijke kweekscholen voor onderwijzers en onderwijzeressen te Antwerpen, in 1911, werd M. C. Schuyten aldaar met een cursus psychologie belast.⁸⁸ In de overige kweekscholen viel van zulke initiatieven nog niets te bespeuren. Herhaaldelijk brachten pedologen de eis naar voren, dat het onderwijs in de

pedologie in de rijkskweekscholen algemeen zou worden ingevoerd,⁸⁹ maar de regering is daartoe nog niet overgegaan. Zij verkoos vooralsnog andere wegen. Sedert 1908 belastte zij J. J. van Biervliet met conferenties over de experimentele psychologie en pedagogiek voor de leraren pedagogiek vvan de kweekscholen en voor de inspecteurs lager onderwijs.⁹⁰ Van 1912 af werden ook onderwijzers daarbij betrokken.⁹¹

Dat officiële initiatief valt op het terrein van de bijscholing te situeren. Het hoeft geen betoog dat deze ook behartigd werd in de reeds genoemde pedologische verenigingen, maar het aantal bij de gewone werkzaamheden aldaar betrokken leerkrachten kan niet als erg hoog worden beschouwd.⁹² De 'Société belge de pédotechnie' heeft sedert 1909 cursussen georganiseerd,⁹³ terwijl Ioteyko hetzelfde jaar startte met een 'Séminaire de pédologie', bestemd voor leerkrachten, artsen en andere belangstellenden.⁹⁴ Ook de vakbladen voor onderwijzers boden, theoretisch, de mogelijkheid om de practici inzake de pedologie te informeren. In welke mate dat is gebeurd, dient nader te worden onderzocht.

Het valt overigens op te merken, dat het invoeren van veranderingen in de praxis niet alleen het voorlichten van de practici veronderstelde, maar ook bereidheid daartoe van hun kant. Het ging dus evenzeer om een mentaliteitskwestie bij het onderwijzend personeel. Of inderdaad alleen nog de oude schoolvossen sceptisch stonden, zoals Schuyten in 1911 beweerde,⁹⁵ valt zeer te betwijfelen,⁹⁶ maar het doornemen van een aantal pedagogische periodieken – zoals aangestipt, een onderzoek dat nog moet worden veralgemeend – levert toch een eerder positieve dan negatieve indruk op.⁹⁷ Terwijl sommige tijdschriften zich alleen tot neutrale informatie beperkten,⁹⁸ troffen wij er slechts één aan dat de pedologie botweg afwees.⁹⁹ Verschillende andere maakten diverse reserves,¹⁰⁰ maar de bereidheid tot erkenning van de potentiële, of zelfs reeds actuele mogelijkheden die de pedologie tot verbetering van de pedagogische en didactische praxis bood, bleek overwegend aanwezig te zijn. Meer dan één tijdschrift spoorde de onderwijzers dan ook tot innoverende stappen aan.¹⁰¹

Van de onderwijzers werd niet verwacht dat ze in hun klas proeven zouden doen, maar wel dat ze van de wetenschappelijke bevindingen het gepaste gebruik zouden maken.¹⁰² Een wetenschappelijke opleiding op universitair niveau was voor hen dus niet vereist,¹⁰³ maar wel betoogden de pedologen dat de leraren die zij in de kweekscholen met het onderwijs in de pedologie belast wensten te zien,

zulke opleiding nodig hadden, evenals de geneesheren die in het buitengewoon onderwijs een van langsom grotere rol speelden en die ook met het medisch toezicht over gewone lagere scholen werden belast. De eis tot het creëren van universitair pedologisch onderwijs werd herhaaldelijk gesteld,¹⁰⁴ maar vóór de Eerste Wereldoorlog in de officiële sector niet gerealiseerd. Uit privé-initiatief, meer bepaald dank zij I. Ioteyko, is echter te Brussel in 1912 – hetzelfde jaar dat Claparède te Genève het 'Institut J.-J. Rousseau' stichtte – een 'Faculté internationale de Pédologie' tot stand gekomen. Die faculteit¹⁰⁵ was een autonome hogere school voor pedologische en psychologische wetenschappen. Haar professoren en studenten trok ze uit binnen- en buitenland aan.¹⁰⁶ Als toelatingsvoorwaarden gold dat men middelbaar of kweekschoolonderwijs achter de rug had. Een studieduur van twee jaar was vereist voor het behalen van de licentie Pedologische Wetenschappen, een van drie jaar voor het doctoraat. Ook vrije studenten werden toegelaten. Het vrij zware programma omvatte cursussen, voordrachten, praktische oefeningen en seminarie-werk.¹⁰⁷ Het geheel sloeg terug op de studie van het kind onder al zijn aspecten. Van de studenten werd vereist dat ze ook aan het onderzoek deelnamen. De faculteit is ingevolge het uitbreken van de oorlog niet in stand kunnen blijven. Zij was echter de directe voorloper van de 'Ecole de Pédagogie' die in 1919 aan de universiteit te Brussel werd opgericht, evenals van de analoge instellingen die ook de andere universiteiten tijdens de jaren twintig in het leven hebben geroepen.

Het ontstaan van universitaire pedagogische instituten zal men ongetwijfeld als een positief resultaat van de pedagogische vernieuwingsbeweging uit de vooroorlogse jaren weerhouden. Het kan niet los worden gezien van de ontwikkeling der pedagogische wetenschappen zelf. Deze zochten nog tastend hun weg. Een nieuw perspectief lag in de mogelijkheden van een niet-traditionele methodologische aanpak, de experimentele. Sommige pedologen betoogden aanvankelijk dat de oude pedagogiek compleet terzijde zou worden geschoven, maar van zulk radicalisme is men vrij spoedig teruggekeerd. Het hele pedagogische veld kon niet 'experimenteel' worden onderzocht, de nieuwe benadering was eerder één complementaire. Zij heeft echter een sterke stimulans betekend voor de ontwikkeling van de psychopedagogiek en van de experimentele didactiek. De pedologie had overigens ook betekenis voor de ontwikkeling van de psychologie zelf.¹⁰⁸

In België is de pedologie vanuit twee kanten

gegroeid: eensdeels vanuit het werk van psychologen, anderdeels vanuit de hoek der geneesheren en beroepsopvoeders die vooral in het mentaal-gehandicapte kind, maar ook in het normale, waren geïnteresseerd. Voor de groei van de gehandicaptenzorg en van het buitengewoon onderwijs¹⁰⁹ is het pedologisch onderzoek van groot belang geweest: het bracht materiaal aan tot oplossing van problemen van diagnose, classificatie en behandeling; het stelde de samenwerking van geneesheren en beroepsopvoeders aan de orde, evenals hun opleiding. Het medisch-pedagogisch dossier dateert uit de vooroorlogse jaren.¹¹⁰ Naar de hygiëne, naar de materiële omstandigheden in de gewone lagere scholen is ook meer aandacht uitgegaan, terwille van de grotere nadruk die op de biologische aspecten van het kind werd gelegd.

Insake onderwijs is men begonnen met de pedagogische en didactische praxis in de lagere – niet in de middelbare¹¹¹ – scholen vanuit nieuwe oogpunten te onderzoeken. Dat zulks mogelijk bleek, was wellicht belangrijker dan de eerste resultaten; gelet op de stand van het onderzoek en op de moeilijkheden, inherent aan de relatie tussen theorie en praktijk, konden die vooralsnog niet overdonderend zijn.¹¹² Wel valt op te merken, dat de pedologische beweging in België vooraf is gegaan aan de nieuwe-schoolbeweging.¹¹³ Ze heeft a.h.w. de wetenschappelijke grond geleverd tot de eis van individualisering van het onderwijs. Ze stelde immers niet de studie van *het* kind aan de orde, maar bracht de individuele verschillen naar voren.¹¹⁴ Ze viel ook samen met de beginnende 'Kunsterziehungs'-beweging,¹¹⁵ die andere waarden dan de kennisverwerving beklemtoonde. Hierbij sloot aan, dat de pedologische beweging de complexiteit van het kind illustreerde, wat van aard was om een bredere vorming door de school als noodzakelijk te poneren, in tegenstelling tot een loutere kennisoverdracht.

Het was ten slotte ook reeds duidelijk dat het experimenteel onderzoek een brede maatschappelijke betekenis kon verwerven. Het meten van de individuele capaciteiten gaf bruikbare aanwijzingen t.a.v. de beroepsoriëntering. De eerste dienst voor beroepsoriëntering is omstreeks 1912 te Brussel tot stand gekomen; hij is gegroeid uit een bureau voor pedotechnische consultaties dat de 'Société belge de pédotechnie' in 1908 op de been bracht en waar men zich oorspronkelijk alleen met zuigelingen, kleuters en schoolgaande kinderen inliet.¹¹⁶ De stap naar advisering van schoolverlaters i.v.m. de beroepskeuze lag haast voor de hand. Ook deze stap opende de weg voor een bredere ontwikkeling na de oorlog.

Noten

1. Cfr. *Ier Congrès international de pédologie tenu à Bruxelles, du 12 au 18 Août 1911, sous le haut patronage de S. M. Albert Ier, roi des Belges*, dl. I, *Comptes rendus des séances. Communications*, dl. II, *Rapports*, ed. I. Ioteyko (2 dln.; Brussel, 1912).
2. *Id.*, dl. I, 27.
3. Duitsland was officieel niet vertegenwoordigd. Slechts vier Duitse deelnemers waren ingeschreven: Dr. Aloys Fischer (Privat-dozent, München), Prof. Dr. Karl Gross (Giessen), Frau Dr. Lucy Hoesch-Ernst (Godesberg) en † Prof. Dr. W. Münch. Voorlaatstgenoemde nam aan de discussies deel. Tot het internationaal comité ter voorbereiding van het congres waren zeven Duitsers toegetreden: Prof. E. Meumann (Hamburg, Prof. Cordsen (Hamburg), Karl Götz (Hamburg, Prof. Karl Gross, Frau Dr. L. Hoesch-Ernst, Dr. Kerschensteiner (München), Prof. W. Stern (Breslau). Meumann liet zich voor zijn afwezigheid op het congres schriftelijk verontschuldigen.
4. E. Meumann, *Vorlesungen zur Einführung in die experimentelle Pädagogik und ihre psychologischen Grundlagen*, dl. I (Leipzig, 1907) XII.
5. Na de Eerste Wereldoorlog heeft Schuyten zich met pedagogiek haast niet meer ingelaten. Hij wijdde zich meer aan de natuurwetenschappen, de geschiedenis, de filosofie en het bijbelonderzoek. Het Antwerpse Pedologisch Laboratorium werd in 1920 gesloten.
6. Hij was docent organische scheikunde en pedologie aan de 'Université nouvelle' te Brussel, leraar scheikunde aan de nijverheidsschool te Antwerpen en leraar aan de in 1911 aldaar opgerichte stedelijke meisjes- en jongenskweekscholen.
7. Een bibliografie van M. C. Schuyten vindt men in bijlage bij het *Paedologisch Jaarboek*, VIII (1913) I–XVIII. Vele van zijn studies zijn in dit jaarboek, uitgegeven sedert 1900, verschenen.
8. Geboren te Kejow op 29 jan. 1866, overleden op 28 april 1928.
9. I. Ioteyko verliet België in 1915 ingevolge de oorlogsomstandigheden. Ze keerde terug naar Parijs, maar vestigde zich na de oorlog in haar geboorteland. Ze doceerde fysiologie aan de universiteit te Warschau en was aldaar betrokken bij de opleiding van leerkrachten.
10. Daaronder wezen vermeld: *La fatigue et la respiration élémentaire du muscle* (Parijs, 1896); *Entraînement et fatigue au point de vue militaire* (Brussel-Leipzig, 1905); *Introduction à la méthodologie de la psychologie pédagogique. Rapport au VIme congrès international de psychologie* (Genève, 1909); *La fonction musculaire* (Parijs, 1920); *La science du travail et son organisation* (Parijs, 1917); *La fatigue* (Parijs, 1920). In samenwerking met V. Kipiani: *Enquête scientifique sur les végétariens de Bruxelles* (Brussel-Parijs, 1907); *Le végétarisme et son influence sur la santé publique, le commerce,*

- l'industrie et l'économie de la nature* (Brussel-Parijs, 1908). In samenwerking met M. Stefanowska, *Psycho-physiologie de la douleur* (Parijs, 1909).
11. Geboren te Brugge op 2 dec. 1859, overleden te Gent op 27 juni 1945.
  12. Die titels behaalde hij te Leuven in respectievelijk 1883, 1886 en 1887.
  13. *Etudes de psychologie* (2 dln, Tongeren, 1889); *La mémoire* (Gent, 1893. Recueil de travaux publiés par la Faculté de Philosophie et Lettres de l'Université de Gand); *La nouvelle psychologie* (Gent, 1894); *Éléments de psychologie humaine. Cours professé à l'Université de Gand* (Gent-Parijs, 1895); *Études de psychologie* (Gent-Parijs, 1901); *Causeries psychologiques* (Gent-Parijs, s.d.) (1902) (1911²); *La mémoire* (Parijs, 1902. Bibliothèque internationale de psychologie expérimentale normale et pathologique, 19); *Esquisse d'une éducation de la mémoire* (Gent-Parijs, 1906); *La psychologie quantitative* (Gent-Parijs-Brussel, s.d.) (1903); *Causeries psychologiques, 2me série* (Gent-Parijs, 1907); *Esquisse d'une éducation de l'attention* (Gent-Parijs, s.d.); *La psychologie d'aujourd'hui* (Parijs, 1927), *La part de l'imagination. Essai philosophique* (Parijs, 1937. Bibliothèque de philosophie contemporaine).
  14. De stichting gaat terug tot 1892.
  15. 1868–1955. Doctor in de Rechten, in de Natuur- en Wiskundige Wetenschappen en in de Filosofie. Promoveerde te Leipzig bij W. Wundt, in 1894, met een dissertatie *Ueber geometrisch-optische Täuschungen* (Leipzig, 1895).
  16. 1881–1965. Docent in de experimentele psychologie sedert 1906, daarna buitengewoon en sedert 1912 gewoon hoogleraar. Cfr. J. Nuttin, *La vie et l'œuvre du Professeur Albert Michotte, Psychologica Belgica*, V (1965) 87–115.
  17. J. Nuttin, *Het Instituut voor Psychologie en Opvoedkunde aan de Universiteit te Leuven met een overzicht van de geschiedenis en het werk van de School voor Opvoedkunde 1923–1944* (Antwerpen, 1945) 25.
  18. 1852–1927. Klassiek filoloog en pedagoog; sedert 1890 te Leuven belast met de geschiedenis van de opvoedkunde en met de methodenleer.
  19. J. Nuttin, *Het Instituut voor Psychologie en Opvoedkunde*, 24–25.
  20. Informatie over de activiteit van het Algemeen Paedologisch Gezelschap tot 1914 vindt men in het *Paedologisch Jaarboek* III–IV (1902–1903), in het *Bulletijn van het Algemeen Paedologisch Gezelschap*, I (1904)–XI (1914), en in het *Verslag der werkzaamheden [van] het Algemeen Paedologisch Genootschap* (1912). Er zij ook verwezen naar de onuitgegeven licentieverhandeling van C. Ronsse, *Het Algemeen Paedologisch Gezelschap (1902–1929) en zijn betekenis voor de mentaal gehandicapten in België* (Leuven, 1976).
  21. Schoolhoofd, inspecteur over het gemeentelijk lager en buitengewoon onderwijs te Brussel, actief in diverse verenigingen, o.m. in de 'Société protectrice de l'enfance anormale'.
  22. De 'Société belge de pédotechnie' publiceerde van 1907 tot 1913 (?) een *Bulletin*, waarvan enig exemplaar nog niet werd teruggevonden, en daarna een *Revue de pédotechnie*, I (1913–1914). Na de Eerste Wereldoorlog verzorgde zij o.m. een reeks *Documents pédotechniques*. Verwezen zij naar de onuitgegeven licentieverhandeling van L. Pipeleers, *Pedologische beweging en mentaal gehandicapten in België tot 1914* (Leuven, 1976).
  23. Tot de stichters behoorden verschillende leden van de 'Cercle pédagogique de Charleroi', die zich o.m. ook met de pedologie inliet.
  24. I (1909–1910)–V (1913–1914).
  25. Voor nadere informatie over het instituut, cfr. L. Pipeleers, *o.c.*, 4–53.
  26. *Bulletin de la Société de pédagogie de Bruxelles*, VIII, 2 (dec. 1910) 4; IX, 1 (dec. 1911) 6. Een in 1910 door Ioteyko verzorgde 'Cours de psychologie expérimentale appliquée à l'éducation' had in de schoot van de vereniging wel een groot succes gekend.
  27. Informatie over de werkzaamheden vóór de Eerste Wereldoorlog vindt men in het *Bulletin de l'Association médico-pédagogique liégeoise*, waarvan de eerste reeks van okt. 1912 (I, 1) tot jan.-maart 1914 (II, 1–2) heeft gelopen.
  28. M. C. Schuyten, *Sur l'importance des sciences pédologiques, 1er Congrès international de pédologie*, dl. I, 18–20; Id., *La Pédologie (Synthèse)* (Gent, 1911) 166; Id., Voorwoord, *Paedologisch Jaarboek*, I (1900) VII–VIII; *Zuid en Noord, Internationaal Maandschrift*, I (1910) 471; I. Ioteyko, *La pédologie, Revue de l'Université de Bruxelles*, XIII (1907–1908) 279–280.
  29. Voor deze alinea, cfr. I. Ioteyko, *Discours d'ouverture, 1er Congrès international de Pédologie*, dl. I, 23–25; Id., *L'enseignement de la pédologie aux instituteurs et aux médecins, id.*, dl. II, 28–30; Id., *Unification des termes, des mesures et des notations en pédologie, id.*, dl. II, 53; Id., *La pédologie, Revue de l'Université de Bruxelles*, XIII (1907–1908) 282–289; M. Schuyten, *La pédologie*, 11; Id., *Sur l'importance des sciences pédologiques, 1er Congrès international de pédologie*, dl. I, 20–21; A. Sluys, *L'Enseignement de la pédologie à l'école normale et à l'université, id.*, dl. II, 23.
  30. Vergelijk E. Meumann, *o.c.*, dl. I, VII–VIII: de 'Sozialwissenschaften', de psychologie, de anatomie, de fysiologie, de anthropometrie, de pathologie en de psychopathologie, de logica, de ethica, de aethetica en de godsdienstpsychologie.
  31. Volgens Ioteyko heeft de term pedologie in het Duitse taalgebied minder succes gehad, omdat men er beschikte over termen als 'Kinderpsychologie', 'Kinderforschung', 'Kinderkunde' en 'Jugendkunde', 'qui expriment en un mot ce qui nécessite deux ou plusieurs mots dans d'autres langues': *1er Congrès*

- internationale de pédologie, dl. II, 65.
32. Leerling van G. Stanley Hall. Werd leraar aan de staatskweekschool te Emporia (Kansas).
  33. *Pädologie. Entwurf zu einer Wissenschaft des Kindes* (Jena, 1896).
  34. Vooral via artikelen in de tijdschriften *L'Année psychologique* en *Revue philosophique de la France et de l'étranger*. Voor zover mij bekend, was het eerste: E. Blum, La pédologie. L'idée, le mot, la chose, *L'Année psychologique*, V (1899) 299-331.
  35. I. Ioteyko, L'Enseignement de la pédologie aux instituteurs et aux médecins, *1er Congrès international de pédologie*, dl. II, 27.
  36. M. C. Schuyten, *La pédologie*, 10.
  37. 1847-1931. Leraar aan, en sedert 1883 directeur van de kweekschool te Hoei. Redacteur van *L'Observateur* (1882-1900), *L'Ecole nationale* (1901/1902-1913/1914) en *L'Education nationale* (1919/1920-1923/1924).
  38. Deze indeling hield Mirguet aan in zijn tijdschrift *De l'Ecole nationale*. Typerend voor de bestaande verwarring is, dat het plaatsen van artikelen onder bepaalde rubrieken zoals 'pédagogie scientifique', 'pédotechnie', 'pédologie' of 'pédagogie expérimentale' vrij willekeurig was en niet consequent met de indeling van de pedologie in zeven disciplines.
  39. Dit is de indeling van zijn synthetisch opgevat werk *La pédologie*; ze werd ook aangehouden in zijn 'De paedologie (synthetisch opgebouwd)', *Paedologisch Jaarboek*, VIII (1913) 109-319.
  40. I. Ioteyko, La pédologie, *Revue de l'Université de Bruxelles*, XIII (1907-1908) 281-282.
  41. I. Ioteyko, Unification des termes, des mesures et des notations en pédologie, *1er Congrès international de pédologie*, dl. II, 66.
  42. *Id.*, 53.
  43. M. C. Schuyten, *La pédologie*, 10.
  44. E. Meumann, *Vorlesungen*, dl. I, 39.
  45. *Id.*, 4-5, 33-38.
  46. Cfr. P. O. Drese, *La didactique expérimentale de W. A. Lay* (Leuven-Parijs, 1956) 83-97.
  47. Cfr. E. Claparède, *Psychologie de l'enfant et pédagogie expérimentale* (Genève, 1911⁴) 52-60.
  48. Cfr. G. Persigout, *Essais de pédologie générale* (Parijs, s.d.) (1908) 56-59.
  49. De beschrijvende pedologie, 'la science des matériaux à l'aide desquels l'institution des enfants peut être réalisée', behelst de geschiedenis van de opvoedingsstelsels en van het gezin en de kindersociologie; de analytische pedologie, 'la science des éléments constitutifs de l'éducation scolaire', omvat kinderbiologie, psychopedagogiek en 'pédagogie positive ou pédologie appliquée'; de dogmatische pedologie betreft de wijsgerige pedagogiek, de schoolstructuur en het onderwijsbeheer.
  50. I. Ioteyko, Unification des termes, des mesures et des notations en pédologie, *1er Congrès international de pédologie*, dl. II, 66.
  51. J. J. van Biervliet, *Premiers éléments de pédagogie expérimentale (à l'usage des écoles normales). Les bases* (Gent-Parijs, 1911) 19.
  52. 2 dln., Gent-Parijs, 1911-1912. Een samenvatting was: J. J. van Biervliet, *Les principales applications de la pédagogie expérimentale à l'usage des institutrices et des instituteurs* (Gent, 1913).
  53. Van Biervliet stelde, als experimentele pedagogiek, de resultaten voor van de experimentele psychologie. De twee delen van zijn *Premiers éléments de pédagogie expérimentale* droegen als ondertitel: (I) *Les Bases*, (II) *Les Applications*. Ioteyko bewoog zich hoofdzakelijk op het psychologische terrein.
  54. 1849-1936. Leraar, directeur van de jongenskweekschool te Brussel 1880-1909. Auteur van verschillende pedagogische werken.
  55. E. Ugarte de Ercilla, L'Education des passions, *1er Congrès international de pédologie*, dl. I, 341-345.
  56. A. Barralt, leraar te Havana, afgevaardigde van Cuba.
  57. 'Ce qu'on appelle la science ne dit rien de ce qui nous importe le plus dans la pédagogie - les valeurs, les fins et les idéals . . . L'Etude de l'enfant n'est qu'un moyen dont le but est la formation de l'homme. Pour éduquer l'enfant, il faut savoir ce que c'est que l'enfant - d'où l'importance de la pédologie et de la pédotechnie; mais ni l'une ni l'autre ne doivent oublier ou négliger leurs rapports avec la philosophie qui, seule, pourra nous donner les idéals. Plus encore que ce que c'est qu'un enfant, nous devons savoir ce que c'est qu'un homme, ce qu'il peut être et doit être': *1er Congrès international de pédologie*, dl. I, 83-84.
  58. *Id.*, 84: 'Herbert Spencer a dit que le but de l'éducation est de préparer l'enfant à la vie complète. Il s'agit de la vie telle qu'elle est comprise au moment et dans le milieu où elle se manifeste. L'idéal éducatif évolue donc dans le temps et l'espace, comme tout le reste. La discussion philosophique, métaphysique, religieuse de l'idéal de la vie, quelque importante qu'elle soit, ne pourrait aboutir au congrès de pédologie, car chacun le conçoit d'après ses convictions propres et ses sentiments intimes. Nous n'avons donc pas à approfondir ce sujet qui n'appartient pas au programme du Congrès'.
  59. I. Ioteyko, Discours d'ouverture, *1er Congrès international de pédologie*, dl. I, 25.
  60. Zie b.v. I. Ioteyko, Unification des termes, des mesures et des notations en pédologie, *id.*, dl. II, 47-49; *Id.*, Mensurations, Instruments, méthodes. Résultats, *Etude de l'enfance. Pédologie. Rapports présentés à la 1re section du IIIe congrès international d'éducation familiale tenu à Bruxelles en 1910* (Brussel, 1910) 1-2-1.
  61. *Id.*, L'Enseignement de la pédologie aux instituteurs et aux médecins, *1er Congrès international de pédologie*, dl. II, 29-30.
  62. *Id.*, Unification des termes . . . , *id.*, 70-72; *Id.*, Mensurations . . . , *Etude de l'enfance . . . IIIe congrès international d'éducation familiale*, 1-2-1, p. 3.

63. Cfr. M. C. Schuyten, *La pédologie*, 156–157.
64. Zie b.v. Id., Over de toename der spierkracht bij kinderen gedurende het schooljaar, *Paedologisch Jaarboek*, V(1904) 122.
65. J. J. van Biervliet, La technique pédologique, *Les Annales pédologiques*, II(1910–1911) 7–17; Id., *Premiers éléments de pédagogie expérimentale*, dl. I, 108–116.
66. Hij verbeterde o.m. de meettechniek van de gewichts- en van de gezichtsillusie, ontwierp een optometrische schaal en construeerde een test tot onderzoek van de tactiele scherpte en van de aandacht.
67. J. Nuttin, La vie et l'œuvre du Professeur Albert Michotte, *Psychologica Belgica*, V (1965) 99.
68. De Binet-Simonschaal van 1905 werd in 1908 gewijzigd nadat Decroly en zijn medewerkster, Mej. J. Degand, in 1907 kritiek hadden geformuleerd. De versie van 1908 werd in 1911 andermaal aangepast, na onderzoek door dezelfde in 1910. Cfr. O. Decroly en J. Degand, Les tests de Binet et Simon pour la mesure de l'intelligence. Contribution critique, *Archives de psychologie*, VI (1907) 27–130; Id., La mesure de l'intelligence chez des enfants normaux d'après les tests de MM. Binet et Simon, *id.*, IX (1910) 81–108.
69. We verwijzen daarbij, voor Schuyten en voor het Algemeen Paedologisch Gezelschap, naar het *Paedologisch Jaarboek*, I(1900)–IX(1919) en het *Bulletijn van het Algemeen Paedologisch Gezelschap*, I(1904)–XI(1914); voor Ioteyko naar *La Revue psychologique*, I(1908)–VII(1914); voor het 'Institut national belge de pédologie' naar *Les Annales pédologiques*, I(1909–1910)–V(1913–1914); voor de 'Société belge de pédotechnie' naar de *Revue de pédotechnie*, I(1913–1914); voor de Luikse pedologen naar het *Bulletin de l'Association médico-pédagogique liégeoise*, nr. 1 (okt. 1912) – II, 1–2 (jan.-maart 1914). Belgische pedologen hebben ook artikelen gepubliceerd in buitenlandse tijdschriften zoals *L'Année psychologique*, *Archives de psychologie* en *Archives internationales d'hygiène scolaire*. De meer algemeen-pedagogische Belgische periodieken die de meeste pedologische informatie gaven, waren *L'Ecole nationale*, I(1901–1902)–XIII(1913–1914) en *Zuid en Noord*, I(1910)–III(1912), voortgezet onder de titel *L'Ecole moderne*, IV(1913)–V(1914).
70. Lichaamslengte en -gewicht, borstomtrek, omtrek van het hoofd, links- en rechtshandigheid, huidgevoeligheid, tast-, gezichts- en hoorvermogen, spierkracht, voeding, spraakgebreken, e.a.m.
71. Voor Schuyten stond het vast dat de lichamelijke sterkste kinderen ook de intelligentste waren: M. C. Schuyten, Knijpkrachtvariatie^o en verstandsontwikkeling der schoolkinderen, *Paedologisch Jaarboek*, III–IV(1902–1903) 54–152; Id., *La pédologie*, 64, 74 en 105.
72. Schoolleefstijd, gevoelige periode, handvaardigheid, spel, gymnastiek, coëducatie, meisjesopvoeding, oefening van het geheugen, sexuele opvoeding, openluchtschool, samenwerking tussen school en gezin, verluchting, verwarming en verlichting, der klaslokalen, schoolbanken, leermiddelen, lezen, schrijven, aanschouwingsonderwijs, hoofdrekken, e.a.m.
73. Zo zette men b.v. in het 'Institut national belge de pédologie' een brede studie op betreffende de rol van het gezichtsvermogen in het leerproces en, daarbij aansluitend, betreffende de maatregelen vereist tot realisatie van optimale milieuvorwaarden. Het instituut organiseerde ook een internationale enquête over het schrijfmateriaal en wijdde een uitvoerige discussie aan het recht- en het schuinschrift.
74. I. Ioteyko heeft onderzoek verricht over morele persoonlijkheidsaspecten, zoals b.v. de noties van goed en kwaad. In haar tijdschrift, *La Revue psychologique*, zijn in 1912–1914 verschillende bijdragen over zedelijke opvoeding verschenen. Die periodiek had ook aandacht voor sociologische publikaties. In de schoot van de 'Société belge de pédotechnie' werkte een sociologische sectie. Hier is de rol van de school in de opvang van sociale randgevallen (kinderen en jeugdigen) ter sprake gekomen. De 'Société' heeft in 1912–1913 een enquête gehouden over de invloed van bioscoopbezoek op het kind. In de schoot van het 'Institut de Sociologie Solvay' onderzocht een werkgroep sociale verschijnselen in relatie tot het kind.
75. Wat Schuyten dan ook betreurde: M. C. Schuyten, *La pédologie*, 211.
76. Dat werd de pedologie als haar zwaarste fout aangerekend door J. Klootsema, La connaissance scientifique du caractère comme subdivision de la pédologie, *1er Congrès international de pédologie*, dl. I, 299–300.
77. Zie b.v. de kritiek van Schuyten op het anthropometrische onderzoek: M. C. Schuyten, *La pédologie*, 63 en 68; A. Reintjens, Kinderstudie I, *Paedologische Bladen*, II, 1 (jan. 1926) 9–10.
78. J. J. van Biervliet, *Premiers éléments de pédagogie expérimentale*, dl. I, 22; dl. II, 17.
79. Id., dl. I, 25; dl. II, 1–2; M. C. Schuyten, *La pédologie*, 12.
80. M. C. Schuyten, *La pédologie*, 155.
81. J. J. van Biervliet, *Premiers éléments de pédagogie expérimentale*, dl. II, 10.
82. Zie b.v. het overzicht van haar tekorten *ibid.*, dl. I, 2–18.
83. Id., dl. I, 1–2 en 120–121; M. C. Schuyten, *La pédologie*, 186; *Revue de pédotechnie*, I, 1 (okt.-nov. 1913) 3.
84. I. Ioteyko, Unification des termes, des mesures et des notations en pédologie, *1er Congrès international de pédologie*, dl. II, 67.
85. 1878–1958. Onderwijzer, leraar aan de stedelijke jongenskweekschool te Brussel 1905–1919, directeur van die instelling 1919–1938. Doceerde 1919–1948 pedagogiek aan de universiteit te Brussel. Medewerker aan talrijke pedagogische periodieken. Voorzit-

- ter van de 'Société de pédagogie de Bruxelles' 1913-1919; hulpsecretaris en na de oorlog algemeen secretaris van de 'Société protectrice de l'enfance anormale'.
86. Het initiatief ging uit van Dr. Jean Demoor (1867-1941), professor aan de Vrije Universiteit, leraar aan de kweekschool en inspecteur over het buitengewoon onderwijs te Brussel, en werd door directeur A. Sluys gesteund. Betreffende opzet en uitvoering, cfr. T. Jonckheere, *Die experimentelle Pädagogik in Belgien*, *Die experimentelle Pädagogik*, V (1907) 107-108, 110-111; A. Sluys, *L'Enseignement de la pédologie à l'école normale et à l'université, 1er Congrès international de pédologie*, dl. II, 19-21.
  87. Betreffende conceptie, inhoud, materiaal, werkzaamheden en resultaten, cfr. I. Ioteyko, *L'Enseignement de la pédologie aux instituteurs et aux médecins, 1er Congrès international de pédologie*, dl. II, 30-37; Id., *Rapport sur les laboratoires de pédologie des écoles normales provinciales du Hainaut (Mons et Charleroi)*, *La Revue psychologique*, I (1908) 28-35. Diverse artikelen in dit tijdschrift brachten verslag uit over te Bergen en te Charleroi uitgevoerde onderzoeken. Zie ook: *Ecoles normales primaires provinciales du Hainaut, 1906-1926. XXe Anniversaire. Discours prononcés*, (Charleroi, 1926).
  88. H. Van daele, *150 jaar stedelijk onderwijs te Antwerpen 1819-1969* (Antwerpen, 1969) 214-215.
  89. I. Ioteyko, *La pédologie, Revue de l'université de Bruxelles*, XIII (1907-1908) 312-315; Id., *Rapport sur les laboratoires de pédologie des écoles normales provinciales du Hainaut (Mons et Charleroi)*, *La Revue psychologique*, I (1908) 30-31; J. J. van Biervliet, *La technique pédologique, Les Annales pédologiques*, II, 1 (okt. 1910) 15-16; T. Jonckheere, *Initiation du personnel enseignant aux notions de pédologie, Etude de l'enfance. Pédologie. Rapports présentés à la Ire section du IIIe congrès international d'éducation familiale tenu à Bruxelles en 1910*, 1-6-1; A. Sluys, *L'Enseignement de la pédologie à l'école normale et à l'université, 1er Congrès international de pédologie*, dl. II, 15-25; I. Ioteyko, *L'Enseignement de la pédologie aux instituteurs et aux médecins, id.*, 26-39.
  90. Die conferenties liepen tot 1912. De inhoud ervan werd weergegeven in de *Premiers éléments de pédagogie expérimentale*.
  91. *La pédagogie expérimentale et l'enseignement primaire belge, Les Annales pédologiques*, IV, (jan. 1913) 52.
  92. Het aantal leden van de 'Société belge de pédotechnie' en van het 'Institut national belge de pédologie' viel niet te achterhalen. Het Algemeen Paedologisch Gezelschap telde in 1912 ca. 150 (binnen- en buitenlandse) leden, de 'Association médico-pédagogique liégeoise' 134.
  93. In maart-april 1909 ging het om een vijfdaagse cursus, van 1910 af om lessenreeksen gedurende zes maanden, a rato van twee avondlessen per week. Demonstraties en uitstappen sloten daarbij aan. *L'Ecole nationale*, VIII (1909) 390; *Minerva*, II (1910-1911) 31.
  94. Gedurende vier zomerweken werden lessen gegeven in de pedologische wetenschappen; daarnaast waren praktische oefeningen en bezoeken aan laboratoria en onderwijsinstellingen geprogrammeerd. Cfr. *La Revue psychologique*, II (1909) 176, 490-495; III (1910) 98; I. Ioteyko, *Notice sur le séminaire de pédologie, De Nationale School*, VI (1909-1910) 283-287.
  95. M. C. Schuyten, *La pédologie*, 155.
  96. Te Antwerpen zelf had Schuyten te kampen met 'de mooiste plaatselijke onverschilligheid'; hij slaagde er niet in, de schoolpraxis te doen aanpassen: M. C. Schuyten, *Historiek der Antwerpsche paedologie, Bulletin van het Algemeen Paedologisch Gezelschap*, IX (1912) 4-12.
  97. Voor de analyse van de Belgische pedagogische periodieken, waaronder de hierna vernoemde, zij verwezen naar M. de Vroede e.a., *Bijdragen tot de geschiedenis van het pedagogisch leven in België in de 19de en 20ste eeuw*, dl. I, *De Periodieken 1817-1878* (Gent-Leuven, 1973), dl. II, *De Periodieken 1878-1895* (Gent-Leuven, 1974), dl. III, *De Periodieken 1896-1914*, 1ste stuk (Gent-Leuven, 1976).
  98. B.v. *Le Moniteur des instituteurs primaires* (1872-heden) en *De Schoolbode van Limburg* (1893-1914).
  99. Wat hadden de onderwijzers nodig? - 'de l'air, de l'hygiène, de la santé, du pain, d'abord; de la pédologie ensuite'. De pedologie, 'Science (avec S majuscule)', was niet 'la panacée infaillible qui va régénérer tout notre système éducatif': *L'Ecole belge*, I (1909-1910) 161.
  100. Het onderzoek was nog niet ver gevorderd en lang niet alle resultaten bleken betrouwbaar, zodat meer dan één pedoloog te hoog van de toren blies; soms streefden de pedologen ook onmogelijke objectieven na. De experimentele kon de oude psychologie niet geheel vervangen: de ziel viel niet te doorgronden. Het kind was niet alleen natuurlijke materie, maar ook bovennatuurlijke ziel. De pedologie zweeg over het doel van de opvoeding, maar in de pedagogiek konden de maatschappelijke en religieuze dimensies niet worden gemist. Bepaalde pedologen leken ook door andere dan door pedagogische bekommernissen te worden gemotiveerd: men kon ze van positivistisch materialisme niet vrij pleiten. Onderzoek met behulp van instrumenten paste niet in de scholen. Een goede pedagogische praxis veronderstelde nog iets meer dan alleen maar wetenschappelijke kennis. Bepaalde reserves vindt men b.v. geformuleerd in *Het Katholiek Onderwijs, Sint-Cassianusblad, Ons Woord* en *De Belgische School*. Een interessant, synthetisch artikel is dat van Fr. Maximin, *Pédagogie et pédologie, Revue de Carls-*

- bourg, II (1909) 59–71.
101. Naast *L'Ecole nationale en Zuid en Noord*, boven reeds geciteerd, vallen te vermelden: *L'Enseignement pratique (1890–1914)*, *L'Ecole pratique (1902–1914)*, *L'Instituteur belge (1904–1914)* en *De Nationale School (1905–1912)*.
  102. J. J. van Biervliet, *Premiers éléments de pédagogie expérimentale*, dl. I, 19–20; A. Sluys, *L'Enseignement de la pédologie à l'école normale et à l'université, 1er Congrès international de pédologie*, dl. II, 24.
  103. M. C. Schuyten, *La pédologie*, 12, achte zulks wel wenselijk.
  104. *Bulletin de la Ligue de l'enseignement*, XLIV (1908) 57–63; *La Revue psychologique*, I, (1908) 30–31, 190–194; I. Ioteyko, *La pédologie, Revue de l'Université de Bruxelles*, XIII (1907–1908) 310–312; Id., *L'Enseignement de la pédologie aux instituteurs et aux médecins, 1er Congrès international de pédologie*, dl. II, 26–39; A. Sluys, *L'Enseignement de la pédologie à l'école normale et à l'université, id.*, 15–25; M. C. Schuyten, *Sur l'importance des sciences pédologiques, id.*, I, 22; [O.] Decroly, *La psychologie de l'enfant en Belgique, Revue de l'Université de Bruxelles*, XIII (1907–1908) 691.
  105. Informatie vindt men in haar driemaandelijks orgaan *Le Paedologium*, I (1913)–II(1914), evenals in *La Revue psychologique*, V(1912)–VII(1914). Zie ook L. Pipeleers, o.c., 86–106.
  106. Het eerste jaar waren 16 studenten ingeschreven, het tweede jaar 30, naast 10 vrije. In het totaal waren 10 nationaliteiten vertegenwoordigd.
  107. Er waren vier laboratoria (pedologie, experimentele psychologie, fysiologie en anthropometrie, chemie) en twee seminaries (historische pedagogiek en pedologie).
  108. I. Ioteyko heeft er herhaaldelijk op gewezen, dat de wetenschappelijke kinderstudie nieuwe horizons opende voor de psychologie, door het onderzoek op de ontwikkeling van de mentale functies, door haar psychogenese genoemd, te oriënteren. Zie b.v. I. Ioteyko, *Discours d'ouverture, 1er Congrès international de pédologie*, dl. I, 23; Id., *Unification des termes, des mesures et des notations en pédologie, id.*, dl. II, 64.
  109. In dit verband zij verwezen naar vier onuitgegeven Leuvense licentieverhandelingen: W. Vanneste, *De mentaal gehandicapten: terminologie, indeling en diagnostiek in de periode 1896–1914* (1975); M. Dupont, *Het gemeentelijk buitengewoon onderwijs te Brussel van 1897 tot 1914* (1975); M. Verplaetse, *Het gemeentelijk buitengewoon onderwijs te Antwerpen van 1899 tot 1914* (1974); G. Vandenbussche, *De 'Société protectrice de l'enfance anormale' (1901–1933) en haar zorg voor de mentaal gehandicapten in België* (1974). Onuitgegeven is ook de dissertatie van M. van Walleghem, *Ontwikkeling van de basisfuncties bij jonge mentaal gehandicapte kinderen. Historisch overzicht van de trainingsprogramma's met nadruk op de traditioneel genoemde 'zintuiglijke opvoeding'* (Leuven, 1973).
  110. Zie b.v. A. Nyns, *Le carnet médico-pédagogique, Zuid en Noord*, II (1911) 570–584.
  111. Volgens O. Decroly, *La psychologie de l'enfant en Belgique, Revue de l'Université de Bruxelles*, XIII (1907–1908) 688, voelden de leraren uit het middelbaar en hoger onderwijs over het algemeen het nut van de kinderstudie niet aan. Aan de ene kant waren ze te zeer gespecialiseerd en aan de andere kant hadden ze niet met dezelfde moeilijkheden af te rekenen als de onderwijzers: de populatie van hun klas was reeds geselecteerd en ze hadden een programma af te werken dat voor de beste elementen was weggelegd, terwijl de minder goede voor hen geen belang opleverden en doorgaans werden geëlimineerd.
  112. Een concreet voorbeeld van een practicus, onderwijzer te Brussel, die wel in toepassing wilde brengen wat aan gegevens – in casu betreffende de intellectuele vermoeidheid – bekend was, maar die daarmee nog niet zo veel kon doen, geeft P. Michaux, *Branches qui fatiguent le moins les élèves. Durée des cours; ordre dans lequel les branches doivent être enseignées, Etude de l'enfance. Pédologie. Rapports présentés à la Ire section du IIIe Congrès international d'éducation familiale tenu à Bruxelles en 1910*, I–4–1.
  113. Als propagandist daarvan trad op de Oostendse onderwijzer Edward Peeters, met een reeks 'Nouvelle Bibliothèque Pédagogique', met een *Bulletin bibliographique de la Nouvelle Bibliothèque Pédagogique* (1908–1909) en vooral met het tijdschrift *Minerva* (1909–1914).
  114. T. Jonckheere, *Initiation du personnel enseignant aux notions de pédologie, Etude de l'enfance. Pédologie. Rapports présentés à la Ire section du IIIe Congrès international d'éducation familiale tenu à Bruxelles en 1910*, I–6–1, p. 2; L. Nagy, *Enseignement de la pédologie pour les pédagogues, les médecins et le personnel des tribunaux pour l'enfance, 1er Congrès international de pédologie*, dl. II, 10; I. Ioteyko, *L'Enseignement de la pédologie aux instituteurs et aux médecins, id.*, 29.
  115. In België vóór de Eerste Wereldoorlog het duidelijkst terug te vinden in de vereniging 'L'Art à l'école et au foyer', gesticht in december 1905, over wier activiteit men informatie vindt in het gelijknamige tijdschrift *L'Art à l'école et au foyer*, I–(1906)–IX (1914).
  116. Cfr. L. Pipeleers, o.c., 68–71.

Curriculum vitae

M. F. V. De Vroede (geb. 1922). Licentiaat in de Letteren en Wijsbegeerte (Gent 1943), doctor in de Letteren en Wijsbegeerte (Gent 1957), geaggregeerde voor het hoger onderwijs (Leuven 1970). Leraar rijksmiddelbaar en normaalonderwijs. Belast met wetenschappelijk onder-

zoek. Sedert 1967 achtereenvolgens werkleider, lector, docent, geassocieerd en gewoon hoogleraar aan de Katholieke Universiteit te Leuven, afdeling Historische

Pedagogiek. Publiceerde op het terrein van de hedendaagse cultuurgeschiedenis (Vlaamse Beweging, pers, opvoeding en onderwijs).